

Heròdot

Visat núm. 15

(abril 2013)

per Joaquim Gestí

La difusió de l'obra d'Heròdot d'Halicarnàs, l'historiador grec del segle V aC que ha estat tradicionalment considerat el pare de la història —i podríem afegir també de la geografia, l'etnografia i l'antropologia—, ha patit diverses vicissituds al llarg dels segles en funció del valor i la credibilitat que cada època ha donat tant als seus escrits com a la seva recerca històrica.

Discutit des de la mateixa antiguitat, posat en qüestió per historiògrafs posteriors com ara Tucídides i acusat de mentider i tendenciosos per Plutarc a *De malignitate Herodoti*, els segles XVIII i XIX marquen la seva reivindicació definitiva i li atorguen la importància que es mereix no sols com a historiador, geògraf i etnògraf —i principal font d'informació del món grec arcaic—, sinó també com a escriptor pròpiament dit dins de la història literària de l'Antiga Grècia.

Val a dir, però, que l'arribada de l'Humanisme, que preconitza el retorn als clàssics grecolatins com a valor cultural i social, va suposar ja una reivindicació de l'obra d'Heròdot. L'any 1450 l'italià Lorenzo Valla tradueix al llatí la *Història* herodotea. Durant gairebé un segle aquesta és l'única traducció a l'abast de la intel·lectualitat europea i encara hauran de passar alguns anys més fins a l'arribada de les primeres traduccions en llengües modernes. L'any 1537 Heusbach revisa la versió llatina de Valla i hi afegeix el text grec a l'edició. El 1556 apareix la primera edició en llengua vernacle. Es tracta de la traducció francesa, obra del torsimany Pierre Saliat, que es reedita a França diverses vegades fins a final del XVI. La primera traducció anglesa arriba el 1584, a càrrec de Barnabe Rich. L'any 1645, apareix una nova traducció francesa, la de G. Du Ryer, que es reeditarà successivament fins a final del segle XVII. A partir del XVIII, com ja hem dit, assistim a un renovat interès per l'obra de l'historiador i comencen a aparèixer tant reedicions antigues com noves traduccions en altres llengües. El 1737 es publica la primera versió completa en anglès, traduïda per Isaac Littlebury, seguida per la important edició francesa de Pierre Henri Larcher, que servirà de base per altres versions, com la de l'anglès Beloe, el 1791 i el 1806 respectivament. Mentrestant a Alemanya el 1811 es publica la versió de Friedrich Lange, una magnífica traducció que no conté, però, ni notes ni comentaris. Un any més tard, el 1812, Auguste Miot treu una edició millorada de l'esmentada versió de Larcher, mentre que Adolf Scholl publica en alemany, entre el 1828 i el 1832, una versió amb nombroses notes i comentaris, reeditada posteriorment el 1855. L'any 1846 veu la llum la primera edició espanyola, a càrrec del mallorquí Bartomeu Pou. Es tracta d'una edició completa dels nous llibres de la *Història*, la influència i pervivència de la qual durarà més d'un segle, fins a l'aparició, el 1949, de la traducció de Maria Rosa Lida, editada a Buenos Aires.

Les traduccions catalanes d'Heròdot

A casa nostra, el 30 d'octubre de 1879, Valentí Almirall, un dels prohoms de la Renaixença cultural i política del nostre país i gran admirador de les lletres clàssiques, publicà, al *Diari Català*, una traducció del passatge del llibre primer, el *logos* lidi, on es narra la història de la reina de Lídia, el seu marit Candaules i el servidor Giges, incitat pel seu amo a veure la seva mestressa nua.

Amb l'arribada del Noucentisme, la recuperació dels clàssics grecollatins en traducció tindrà un paper rellevant en la voluntat de normalitzar la llengua i la literatura catalana dins del panorama cultural europeu. La primera dècada del segle XX contempla el naixement de les principals col·leccions de clàssics grecs i llatins a Europa i els Estats Units. Les primeres col·leccions apareixeran a Anglaterra i a Alemanya, països amb una llarga tradició d'estudis clàssics, a les quals seguiran les franceses i italianes. Aquest model europeu serà seguit, primer, per la Secció Filològica de l'IEC i posteriorment per la col·lecció d'autors grecs i llatins de la Fundació Bernat Metge. Creada el 1911, la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans projectà des de bon començament la creació d'una «Biblioteca de Traduccions» que inicialment s'havia de centrar en els autors grecollatins i en els textos bíblics. Es plantejava la necessitat de versionar la *Iliada* i els *Himnes homèrics* i de crear una col·lecció de textos llatins amb traducció interlineal en català, espanyol i portuguès sota el títol «Bibliotheca Scriptorum Latinorum et Graecorum». De tot aquest ambiciós projecte només quedarà la traducció en vers dels *Himnes homèrics* de Joan Maragall i la versió literal de Bosch i Gimpera (1913) i algunes traduccions més com la del poema *Hero i Leandre*, atribuït a Museu, a cura de Lluís Segalà, el 1915, o la versió del *Liber de excellentibus ducibus exterarum gentium* de Corneli Nepos, el 1912, en què van col·laborar Carles Riba, Manuel de Montoliu i Ferran Crusat.

Pel que fa a la traducció d'Heròdot, les actes de la Secció Filològica revelen que a la sessió del 22 de gener de 1916 es va encarregar a Carles Riba la traducció del llibre segon. Riba va fer dos lliuraments: l'un el 8 de març de 1918, que contenia el llibre segon, i l'altre l'1 de maig de 1919, on hi havia el quart. Malgrat que en tinguem constància, aquests originals no s'han trobat mai. Tots aquests projectes no van reeixir per manca de recursos econòmics. Uns recursos que arribaran gràcies al mecenatge cultural de Francesc Cambó, que donarà lloc al naixement de la col·lecció de textos grecs i llatins de la Fundació Bernat Metge. No és casual que la majoria dels col·laboradors dels projectes editorials de l'IEC ho fossin tot seguit de la Fundació. Cambó garantia el suport econòmic imprescindible per dur a terme un projecte editorial de traduccions tan ambiciós com el que plantejarà el veritable artífex de la col·lecció: Joan Estelrich. L'any 1922, Estelrich, que havia pres com a model la col·lecció francesa d'autors grecollatins de Guillaume Budé, redacta un pla d'edició que incloïa una completa i detallada relació dels autors que calia traduir, amb indicació de les obres i dels volums que ocuparien la col·lecció. Els originals d'aquest projecte es conserven inèdits al Fons Estelrich de la Biblioteca de Catalunya. Els primers autors que calia traduir eren Homer, Hesíode, la lírica grega, Píndar, els fragments presocràtics i, a continuació, els nou llibres de la *Història* d'Heròdot, en dos volums. En un altre document de l'esmentat fons, descobrim la primera relació de col·laboradors i la tria que aquests van fer dels autors a traduir. Aquesta llista de noms recull el bo i millor de la intel·lectualitat catalana, que s'havia compromès amb el projecte de la Fundació Bernat Metge. Curiosament, cap dels traductors té assignat Heròdot, fet que es podria explicar perquè Carles Riba, com hem vist, ja havia començat la traducció de l'historiador grec i és molt probable que en algun moment pensés aprofitar el material que ja tenia, de la mateixa manera que la *Vida d'homes il·lustres* de Corneli Nepos, el segon volum de la col·lecció, va ser obra de Manuel de Montoliu, que ja havia treballat en l'edició de la Secció Filològica, el 1912, juntament amb Riba i Ferran Crusat. Tot i que posteriorment, el 1928, Carles Riba proposa a Joan Coromines la d'Heròdot en un dels seus seminaris —i que aquest en una carta adreçada a Riba li demanés l'edició alemanya del text original publicada per la col·lecció de Teubner, el fet és que l'obra quedarà pendent de publicació i les circumstàncies socials i polítiques posteriors, en especial la Guerra Civil, impediran finalment que aquest autor s'editi durant el primer període de la Fundació (1923-1938).

L'any 1948, la Fundació Bernat Metge reprèn la seva activitat en ple franquisme encara sota la direcció de Joan Estelrich, en un moment de prohibició absoluta de les traduccions al català. Des d'aleshores fins als nostres dies, el catàleg de la col·lecció ha anat creixent gradualment, fins a arribar als actuals gairebé quatre-cents títols. Tanmateix, la traducció d'Heròdot semblava haver

caigut en l'oblit. Es tradueixen altres historiadors, tant grecs com romans, però l'obra d'Heròdot roman inèdita en català. Finalment l'any 2000, Manuel Balasch (1928-2009) un dels torsimanys més prolífics de la Fundació (Juvenal, Baquilides, Polibi, Aristòfanes, Tucídides, Píndar o Plató) publica el llibre primer de la *Història* herodotea. Un any després, el 2001, surt el llibre segon. Tanmateix, el deteriorament físic de Balasch estronca la continuïtat de la seva tasca i la traducció de l'obra d'Heròdot sembla condemnada a romandre incompleta, si més no a la Fundació, amb la mort del mateix Balasch el 2009.

Poc després, el 2002, l'editorial La Magrana, dins de la col·lecció de clàssics «L'Esparver», publica el tres primers llibres de la *Història*, i un any després, el 2003, els tres següents (IV-VI), ambdós a cura de l'hel·lenista castellonenc Rubén Montañés. Tanmateix, les dificultats econòmiques de La Magrana, que acabarà absorbida pel grup editorial RBA, endarrereixen la publicació de les traduccions programades per als anys successius, entre les quals, la dels tres darrers llibres d'Heròdot. Haurem d'esperar fins al 2009 per veure definitivament traduïda tota l'obra de l'historiador joni que, a més, apareix reunida en un sol volum que inclou els nous llibres de la *Història*.

Mentrestant, l'any 2005, Montserrat Ros, aleshores directora de la Fundació Bernat Metge, encarrega al traductor Joaquim Gestí la continuació de la traducció d'Heròdot allà on l'havia deixat Manuel Balasch. Un any després, el 2006, apareix el llibre tercer i, successivament, any rere any, la resta, fins a completar, el desembre de 2012 l'obra d'Heròdot per a la Fundació.